

JOSEF VON GUTTER (1809–1886). REALIZĂRILE UNUI PIONIER AL ARHEOLOGIEI BUCOVINEI

BOGDAN-PETRU NICULICĂ

Josef von Gutter (1809–1886). Die Errungenschaften eines Pioniers der Bukowiner Archäologie

(Zusammenfassung)*

Um die Archäologie in der Bukowina des 19. Jahrhunderts in ihrer Gesamtheit zu verstehen und wiederherzustellen, muss man nicht nur auf materielle Entdeckungen, sondern auch auf wichtige Persönlichkeiten der Provinz Bezug nehmen, die im Laufe der Zeit eine bedeutende Rolle in der Förderung dieses Wissenschaftszweigs spielten. Der in Suczawa geborene Josef von Gutter (1809–1886) war Sohn des Bürgermeisters der Stadt und hatte ein ganz besonderes Schicksal. Er wählte eine militärische Karriere, war mit 44 schon pensioniert und konnte sich deshalb der archäologischen Forschung in der Bukowina widmen. Zwischen 1871 und 1873 war er Bürgermeister der Stadt Sereth. Sein Name ist mit bedeutenden Städtebauarbeiten verbunden. Er gründete den ersten archäologischen Verein in der Bukowina: den Serether Museumverein (1870–1886). Von seinen wichtigen archäologischen Entdeckungen seien hier genannt: die der Kugelamphoren-Kultur gehörenden Steinkastengräber aus Graniczestie, die eneolitischen Funde aus dem Gebiet der Stadt Sereth, Bronzelager aus der frühen Eisenzeit, Munzfunde und andere (auch mittelalterliche) Antiquitäten. Die vorliegende Studie ist ein Versuch, die Persönlichkeit eines der ersten Archäologen der Bukowina und seine wissenschaftlichen Errungenschaften hervorzurufen und neu zu werten. Josef von Gutter verdient einen Platz unter den wichtigsten Forschern (Archäologen, Historikern – seien sie Fachleuten oder Amateuren), die im 19. Jahrhundert in der Bukowina tätig waren: Josef von Szombathy, Karl A. Romstorfer, Raimund F. Kaindl, Heinrich Klause, Franz A. Wickenhauser, Dionisie Olinescu, Vasile Tomiuc, Josef Fleischer, Dimitrie Isopescul u.v.a. Ihnen ist es zu verdanken, dass viele Museen und archäologische Gesellschaften gegründet wurden. Im Interesse der nationalen und europäischen Historiographie und Archäologie sollte man solche Bukowiner Forscher bekannt machen.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Sereth, Josef von Gutter, Archäologie, Museum, archäologische Funde, Antiquitäten.

Orice lucrare referitoare la istoria arheologiei Bucovinei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea trebuie să-l cuprindă, în paginile ei, pe unul dintre primii

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

cercetători ai „antichităților” din provincie: Josef Eduard von Gutter. Chiar dacă datele biografice nu sunt bogate, neexistând informații amănunțite, totuși pot fi conturate etapele principale ale activității și, mai ales, poate fi subliniată importanța actuală cu totul deosebită a descoperirilor sale arheologice.

Din singurul izvor documentar de epocă, aparținând profesorului Victor Prelicz (Prelici), de la Siret, care l-a cunoscut îndeaproape, aflăm că Josef Eduard von Gutter s-a născut la Suceava, ca fiu al primarului din localitate, la 8 octombrie 1809, și s-a stins din viață la Siret, la 8 mai 1886, în urma unor afecțiuni cardiace mai vechi. Lucrarea lui Victor Prelicz, *Geschichte der Stadt Sereth und ihre Alterthümer* [Istoria orașului Siret și antichitățile sale] – publicată la Siret în același an (1886) al dispariției lui Gutter – este singura care ne înfățișează, cronologic și detaliat, etapele vieții acestuia¹. Aflăm, de aici, că a urmat gimnaziul la Cernăuți și a absolvit, cu bune rezultate, cunoscuta Școală de Artilerie de la Praga, devenind sublocotenent. În prima parte a anului 1843, ajunge locotenent în Regimentul 41 Infanterie, în cadrul căruia, trei ani mai târziu, devine locotenent-major. O perioadă, a fost detașat la Horodenka (astăzi în Ucraina), având misiunea de comandant al spitalului. Având gradul de căpitan, la 1 mai 1848, a fost trimis la Timișoara, unde s-a remarcat printr-un comportament „curajos și ferm” în luptele de la Bârzava și Lipova. La 24 decembrie 1848, în timpul asaltului de la Bocșa, a fost rănit și a rămas, până în primăvara anului 1849, într-un spital de campanie, pentru refacere. După aceasta, a fost trimis la Cernăuți, cu sarcina să formeze Batalionul 5 al Regimentului 41 Infanterie. În vara anului 1849, ajunge la Colomea, fiind însărcinat cu paza graniței ungaro-galițiene. Revine în Bucovina, într-o primă etapă, la Siret, iar, mai târziu, la Cernăuți (la paza depozitului militar). Cu prilejul vizitei împăratului Franz Josef în Bucovina, în anul 1854, von Gutter a comandat compania de elită. În anul 1855, s-a pensionat, la cerere, retrăgându-se la Siret, unde, pe lângă activitatea de arheolog și numismat amator, a contribuit la dezvoltarea orașului, mai ales în perioada în care a fost primar (1871–1873 sau, după alte surse, 1870–1872). În această calitate, a acordat o atenție deosebită învățământului, școala de fete și școala de băieți primind câte un local propriu. Tot von Gutter a propus și înființarea Școlii Reale de aici. Josef von Gutter a fondat Societatea Muzeului Siret (Serether Museumverein) (1870–1884)², prima societate arheologică din Bucovina, care avea, printre altele, scopul declarat de a strânge

¹ Victor Prelicz, *Geschichte der Stadt Sereth und ihre Alterthümer*, Sereth, 1886; Idem, *Geschichte der Stadt Sereth und ihre Alterthümer / Istoria orașului Siret și antichitățile sale*, ediție bilingvă, îngrijită de Bogdan-Petru Niculică, traducere de Ioana Rostoș, Iași, Editura TipoMoldova, 2011, 132 p.

² După unele surse, 1871–1886. Însă, din scrisorile lui Gutter către Franz Wickenhauser, publicate de Rudolf Gassauer, reiese că perioada în care a funcționat societatea este mai redusă. Inclusiv în introducere, Gassauer indică anul 1870 ca fiind cel în care s-a fondat societatea. Vezi și B. P. Niculică, *Din istoricul preocupărilor arheologice în Bucovina. Societatea arheologică română*, Suceava, Editura Universității, 2009, p. 29–35.

obiecte pentru viitorul Muzeu al Țării Bucovinei (Landesmuseum). A contribuit, de asemenea, la înființarea Cabinetului de antichități (inclusiv numismatică) al Universității din Cernăuți.

Având în vedere și faptul că Josef von Gutter fusese decorat, în 1848, cu Crucea de Fier, clasa a III-a, în iunie 1884, împăratul Franz Josef I-a ridicat la rangul de cavaler, oferindu-i Coroana de Fier, clasa a III-a, în grad de cavaler. Pasiunea pentru antichitățile Bucovinei, dar, mai ales, acumularea unei impresionante colecții, adunată în vederea edificării viitorului Muzeu al Țării, au determinat Ministerul Culturii și Educației să îl numească pe von Gutter conservator al Comisiei Centrale pentru Cercetarea și Conservarea Monumentelor Istorice și de Artă (K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale). Prin urmare, să reținem că Gutter a fost conservator al Comisiei Centrale din Viena în perioada 1880–1885, pentru secțiunea I, calitate în care a semnalat numeroase descoperiri arheologice din cuprinsul Bucovinei. Aceste date biografice au fost reluate, ulterior (în parte sau mai detaliat), în mai multe lucrări privitoare la istoria locală a Siretului sau la începuturile arheologiei din provincia Bucovina³.

Un document important în economia lucrării de față îl reprezintă lucrarea cunoscutului profesor, istoric și numismat sucevean Rudolf Gassauer, intitulată *Briefe Gutters an Wickenhauser* [Scrisorile lui Gutter către Wickenhauser]⁴ (fig. I–II). Această restituire, de o deosebită valoare istoriografică, reprezintă, până în

³ „Revista politică”, Suceava, anul I, nr. 7, 15 august 1886, p. 9; R. F. Kaindl, *Das ehemalige Bukowiner Landesmuseum, der Serethen Museumverein und das Münzen- und Antiquitätencabinet an der Universität Czernowitz*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums” (în continuare, se va cita JBLM), Czernowitz, 1893, p. 75; D. Olinescu, *Charta archeologica a Bucovinei*, București, 1894, p. 66; R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina. Erster Abschnitt. Von den ältesten Zeiten bis zu den Anfängen des Fürstenthums Moldau (1342)*, Czernowitz, Commissionsverlag der f. f. Universitätsbuchhandlung H. Pardini, 1896, p. 6; S. Reli, *Orașul Siret în vremuri de demult. Din trecutul unei vechi capitale a Moldovei*, Cernăuți, 1927, p. 10–13; I. Andrieșescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în Bucovina*, în „Cronica Numismatică și Arheologică” (în continuare, se va cita CNA), București, anul XII, nr. 105, ianuarie–martie 1936, p. 163, 169; M. Ignat, *Din istoricul cercetărilor arheologice din județul Suceava*, în „Studii și materiale. Istorie”, Anuarul Muzeului Județean Suceava, Suceava, vol. I, 1969, p. 94–95; E. I. Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, 1985, p. 19;

E. Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 468; B. P. Niculică, *Din istoricul...*, p. 29–35; idem, *Arheologie și arheologi în Bucovina secolului al XIX-lea. De la anticarism la instituționalizare*, în „Analele Bucovinei”, Rădăuți–București, anul XX, nr. 2 (41), [iulie–decembrie] 2013, p. 524–525; idem, *Primele descoperiri de vestigii cucuteniene din Bucovina*, în „Peuce». Studii și cercetări de istorie și arheologie”, Tulcea, serie nouă, anul XIII, 2015, p. 15.

⁴ Rudolf Gassauer, *Briefe Gutters an Wickenhauser* [Scrisorile lui Gutter către Wickenhauser] Sonderdruck aus: „Bukowiner Heimatblätter”, herausgegeben von A. Nibio, Radautz, Jahrgang I, Heft 2–3, 1–15, 1933. Lucrarea a fost consultată în cadrul Secției „Fond Bucovina” de la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera” din Suceava, unde se găsește sub nr. de inv. 49 197.

prezent, cel mai detaliat și documentat material referitor la Josef von Gutter, la lumea și contemporanii săi, cu sufletul, aspirațiile, valorile morale, dar și cu problemele personale⁵.

Într-un articol intitulat *Necesitatea unei societăți arheologice*, publicat la Oradea, în anul 1885, în revista „Familia”, arheologul amator bucovinean Dionisie Olinescu (viitorul președinte al Societății Arheologice Române din Cernăuți), făcând observații pertinente privitoare la stadiul precar al arheologiei din provincie, al legislației în domeniu și al preocupărilor autorităților pentru păstrarea și valorificarea patrimoniului istorico-arheologic, spunea următoarele: „se vede că țara nu era încă matură pentru o astfel de lege liberală, căci interesul, în loc să se profite, se pierde cu desăvârșire. Venise timpul vandalismului anticar gheșefțăren. Dar Bucovina pare să fi avut norocul și. Tocmai în timpul acestui dezastru, se găsi în țară căpitanul în pensie, dl cavaler de Gutter și dl consilier financiar Wickenhauser, care începură de a feri anticele de pierire și de pierzare. Dl de Gutter, sucevean de naștere, a știut, prin zelul său încordat și iubire pentru știința arheologică, de a feri orașul Siret de pierzarea testimoniilor trecutului său. Prin exploatarea sa arheologică ajunse dlui într-acolo, că poziția orașului, cum și a singuraticilor zidiri vechi s-ar putea ușor determina acu. Colecția sa arheologică, strânsă mai toată în orașul Siret, vestește trecutul glorios al acestui oraș vechi, bucovinean și moldovean. Vizitând-o în Siret, am rămas emoționat de zelul ăsta rar al acestui patriot. Dl de Gutter știuse a influența, că la universitatea din Cernăuți s-a înființat un cabinet de antice, căruia i-a dăruit o parte mare din colecția sa arheologică. Dlui Wickenhauser avem de mulțămît, că s-au publicat partea cea mai mare a hrisoavelor vechi moldovenești, ce din zi în zi se pierd în singuraticii particulari, cari, în timpul de astăzi, s-au sărăcit. Din aceste hrisoave știuse dlui a forma istoria mănăstirilor singuraticice, cum și a orașelor din Bucovina, ce o au publicat în mai multe tomuri. Nu există o inscripție, o icoană veche, ce dlui n-ar fi descris în opurile sale. Reorganizând guvernul administrația arheologică, denumise pentru meritele lor pe dl de Gutter conservator și pe dl Wickenhauser corespondent arheologic pentru țară. De acu s-au și îndreptat referințele arheologice. Acești doi germani românofili nu lasă să scape nicio achiziție nouă arheologică. Orice lucru antic să se afle în țară, dl de Gutter nu întrelasă de a-l câștiga pentru știință și a

⁵ Franz Adolf Wickenhauser (1809, Wurmbach – 1891, Cernăuți), prietenul și destinatarul scrisorilor lui Josef von Gutter. A fost, în epocă, unul dintre cei mai respectați istorici, chiar dacă nu a îndeplinit criteriile universitare necesare formării unui istoric. Având doar pregătire juridică, este trimis, din anul 1837, în Bucovina, ca funcționar în cadrul administrației austriece. Un bun autodidact, s-a străduit să învețe limba română, devenind, treptat, pasionat de istoria zonei. A reușit să strângă numeroase documente provenind de la mănăstirile din Bucovina, dar și din arhivele de la Viena, multe dintre ele fiind introduse apoi în circuitul științific. Vezi: L. Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, prefață de I. Oprișan, ediție anastatică, București, Editura Vestala – Saeculum I. O., 1999, p. 917; E. Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 603.

raporta asupra lui la Comisiunea Centrală Arheologică din Viena, ce-l publică apoi în foaia sa⁶.

Dintre inițiativele, realizările și descoperirile arheologice aparținând căpitanului Josef von Gutter, le trecem în revistă pe cele mai importante.

Societatea Muzeului Siret

Despre activitatea și specificul societății, care încă de la înființare număra peste 100 de membri, aflăm din mai multe surse documentare⁷. Mai întâi, trebuie arătat faptul că una dintre scrierile de epocă, aparținând lui Dionisie Olinescu (în 1894), plasează înființarea acesteia în anul 1871⁸. Această informație coincide cu aserțiunea lui Raimund F. Kaindl, din anul 1893⁹. Din scrisorile a VI-a și a VII-a ale lui Gutter, trimise către Franz A. Wickenhauser și publicate de Rudolf Gassauer, reiese că întemeierea societății a avut loc la 1870, aserțiune care a fost preluată și de R. Gassauer, în introducerea lucrării sale din 1933¹⁰. Și în alte lucrări, mai vechi sau mai noi, anul 1871 a rămas încetățenit ca fiind cel al înființării societății¹¹. Recent, în 2009, autorul acestor rânduri s-a putut pronunța, în baza documentelor de epocă, asupra anului 1870 ca fiind cel real al înființării Societății Muzeului Siret¹².

Din scrisoarea a VI-a, datată Siret, 22 iunie 1885, aflăm că Gutter este dezamăgit de faptul că Societatea Muzeului Siret s-a dizolvat după 14 ani, de-a lungul cărora el a procurat pentru muzeu fondurile pentru achiziționarea tuturor antichităților care au apărut în provincie¹³.

În scrisoarea a VII-a, datată Siret, 26 iunie 1885, Gutter arată că „este păcat că societatea muzeală s-a dizolvat tacit, din lipsă de participare (cotizație – n.n.), după o activitate foarte fructuoasă, [de] 14 ani. Eu am investit, după epuizarea fondului, în speranța continuării existenței sale, 41 de florini din banii mei, și ar trebui să mai suport din fonduri proprii și împachetarea și expedierea numeroaselor obiecte ce trebuie să ajungă la muzeu”. De asemenea, în aceeași scrisoare, președintele societății muzeale afirmă că siretenii spun, pe bună dreptate, că 14 ani

⁶ D. Olinescu, *Necesitatea unei societăți arheologice*, în „Familia”, Oradea, anul XXI, nr. 39, 29 sept./11 oct. 1885, p. 462.

⁷ R. F. Kaindl, *Das ehemalige...*, p. 75; R. Gassauer, *Briefe Gutter's...*, p. 1; M. Ignat, *op. cit.*, p. 6–7; N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, ed. a II-a (revizuită și adăugită), Iași, Casa Editorială Demiurg, 1999, p. 14; B. P. Niculică, *Din istoricul...*, p. 29–35; Idem, *Arheologie și arheologi...*, p. 524–525.

⁸ D. Olinescu, *Charta archeologica...*, p. 66.

⁹ R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 75.

¹⁰ R. Gassauer, *op. cit.*, p. 1, 8–9.

¹¹ M. Ignat, *Din istoricul...*, 1969, p. 94; N. Ursulescu, *op. cit.*, p. 14.

¹² B. P. Niculică, *Din istoricul...*, p. 31; idem, *Arheologie și arheologi...*, p. 524.

¹³ R. Gassauer, *op. cit.*, p. 8.

au asigurat fondurile necesare achiziționării de antichități, dar că a sosit momentul ca și alte orașe din țară (Bucovina – n. n., B. P. N.), să contribuie la acest lucru¹⁴.

Mai există un izvor documentar direct, de epocă, referitor la Societatea Muzeului Siret. Astfel, într-un articol apărut în anul 1885, la Sibiu, în cunoscuta publicație periodică „Tribuna”, Dionisie Olinescu – care în mai multe rânduri a făcut propagandă științei arheologice în presa ardeleană și în cea din București sau Oradea –, publica o scrisoare, adresată de Josef von Gutter redacției publicației ardelenice: „Mă bucură din mai multe cauze că, poate, ar succede «Tribunei» sibiiane de a trezi pe junimea noastră din somnul ei spiritual și de a o însufleți pentru cercetările arheologice, și asta cu atât mai mult, căci eu lucru mai de 25 de ani spre a înlesni crearea unei societăți arheologice pentru țara noastră iubită, Bucovina, spre a evita astfel pierderile și exportările cele multe și a păstra antichitățile muzeului național și al științei. La anul 1870, înființai în Siret societatea arheologică, spre a forma din membrii cei mai zeloși o societate arheologică și spre a putea cumpăra, prin taxele mici ale membrilor ei, antichitățile aflate pentru muzeul național din țară. Mijloacele acestea s-au consumat în decursul de 14 ani, pentru că s-au câștigat cu ele antichități și așa mi s-a luat puțința de a putea cumpăra antichitățile ce se vor găsi. O societate arheologică cu 70, cel mult 80 de membri, cu o taxă anuală de un fl., ar ajunge spre a cumpăra toate antichitățile aflate în Bucovina. Nu pentru că ele provin arareori, ci pentru că nu e trebuință de a le plăti scump, din cauza lipsei amatorilor. Cu durere, am ajuns la convingerea că societatea arheologică din Siret s-a desființat din cauza lipsei participării.

Noi avem în Siret, în cărămidăria dlui Beill, un unicum, căci acolo găsim adesea lucruri din timpul p[ietrei] și a bronzului, cum și din evul vechi. Din locul acesta s-au scos până acum: două securi de piatră, două laterne, dinți de animale antediluviane și un picior al unui idol, care servea pentru servicii religioase; ace din os de pește, fălci în forma unui heresteu, globanțe de paseri etc.; mai multe bucăți din unelte conice, de o formă primitivă, bucăți din vase de țărână de o formație foarte groasă și primitivă; urne de cenușă, cu cenușă de la morți din timpul pietrei și a bronzului; apoi din evul mediu, mai multe părțile din mașini de aruncat, pinteni, bucățele din săgeți, barde, bucățele din lănci, ancore, sfeșnice de câmp, aparate de signal, tolbe de săgeți, sobe, mai multe arcuri, cuțite, furculițe, lacăte, chei, sfredele, potcoave ș.a. Acolo se găsiră și trei inele, dintre care cel dintâi e un inel masiv bărbătesc, de argint, pe care e gravat un braț în zale de fier, ce ține o sabie germană în sus spre semilună, pe care o înconjoară trei rose. Inelul al doilea e asemenea de argint, ce are patru semilune, ce le șerpu[i]ește două săgeți. Inelul al treilea e de aramă, cu gravuri, dar care din cauza cotelei sunt nedeterminabile.

¹⁴ *Ibidem*, p. 9.

Obiectele acestea se află, în parte, la Muzeul țării, care s-a desființat și a trecut în posesia Facultății filosofice de la Universitatea din Cernăuți, parte la mine. Toate aceste obiecte le adunai eu. Le-am câștigat mai mult cu mici bacșișuri distribuite lucrătorilor de la cărămidărie, pe care întâi le aruncară, dar după aceea le adunară și astfel m-au dezridicat de la dezgropări scumpe”¹⁵.

După dispariția lui Josef von Gutter, în mai 1886, o parte a colecțiilor Societății Muzeului Siret a fost preluată de o mai veche cunoștință a sa, Dionisie Olinescu (1852–1924)¹⁶. Arheolog amator, autodidact, publicist, pasionat de istoria și conservarea patrimoniului, precum și de săpăturile stratigrafice, Olinescu a luat inițiativa de a crea o societate arheologică, prin intermediul căreia să continue activitatea lui Gutter. Astfel a apărut, sub conducerea sa, la Cernăuți, în anul 1886, Societatea Arheologică Română, prima societate română de acest fel din Bucovina, care, la rândul ei, avea să contribuie la fondarea colecțiilor arheologice ale Muzeului Țării Bucovinei (Bukowiner Landesmuseums), deschis la 14 mai 1893.

Cronica istorică a orașului Siret

Despre acest proiect ambițios aflăm doar din scrisorile trimise de Josef von Gutter către Franz A. Wickenhauser. Astfel, din scrisoarea nr. I, datată Siret, 4 mai 1880 și din scrisoarea nr. II, datată Siret, 6 decembrie 1880, aflăm că Josef von Gutter aduna un bogat și divers material documentar, fapt pentru care a cerut sprijinul istoricului Franz A. Wickenhauser¹⁷. De altfel, din parcurgerea scrisorilor publicate de Rudolf Gassauer, reiese faptul că, într-adevăr, Gutter deținea numeroase informații referitoare la istoria microzonei Siret, documentele pe care le-a primit sub formă de donație sau le-a cumpărat, fie pentru Societatea Muzeului Siret, fie în nume personal, venind în completarea impozantei colecții arheologice și numismatice deținute¹⁸. Nu excludem posibilitatea ca profesorul siretean Victor Prelicz, autorul micromonografiei *Geschichte der Stadt Sereth und ihre Alterthümer/Istoria orașului Siret și antichitățile sale* (Siret, 1886), să fi avut cunoștință de acest manuscris.

Chestionarul arheologic

Așa cum am mai avut prilejul să arătăm, Josef von Gutter a reușit, prin mijlocirea lui Dionisie Olinescu, să adreseze un chestionar arheologic tuturor parohiilor din Bucovina, prin grija Consistoriului mitropolitan din Cernăuți.

¹⁵ D. Olinescu, *Antichități din Bucovina*, în „Tribuna”, Sibiu, anul II, nr. 47, 28 februarie/12 martie 1885, p. 186–187.

¹⁶ Vezi și R. F. Kaindl, *Das ehemalige...*, p. 75; idem, *Geschichte der Bukowina...*, p. 6; I. Andrieșescu, *Cercetări și descoperiri...*, p. 163; idem, *Bucovina și Basarabia în lumina arheologiei*, în „Analecta”, București, anul I, 1943, p. 8.

¹⁷ R. Gassauer, *Briefe Gutters...*, p. 3–4.

¹⁸ *Ibidem*, *passim*.

Chestionarul privea semnalarea „antichităților” descoperite în provincie. Deocamdată, nu am reușit să identificăm acest chestionar și nici alte informații legate de conținuturile sale¹⁹.

Descrierea bisericilor Bucovinei

Scrisorile nr. IV și V, datate Siret, 27 ianuarie, respectiv 13 februarie 1884, ne înfățișează o altă informație interesantă. Comisia Centrală pentru Cercetarea și Conservarea Monumentelor Istorice și de Artă din Viena (K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale) i-a propus lui Gutter să descrie bisericile Bucovinei, fapt pentru care el și-a oprit, mai întâi, atenția asupra celor 11 biserici vechi din zona Sucevei, inclusiv Hagigadar-ul, la care se adaugă ruinele unei alte biserici armenesti, ale cărei fundații fuseseră descoperite pe proprietatea funcționarului poștei, Wolczinski. În acest scop, el a efectuat o călătorie de opt zile, pentru documentare, în Suceava. Apoi, urmau a fi descrise pentru Comisia Centrală bisericile de la Putna, Sucevița, Dragomirna, Rădăuți și Siret (Sf. Onufrie). În scrisoarea nr. V, Gutter îi propune lui Franz A. Wickenhauser, având în vedere cunoștințele largi ale acestuia despre perioada medievală, să furnizeze, la rândul său, informații și descrieri ale bisericilor de la Solca, Sf. Ilie, Horodnic, Pătrăuți, Voroneț, Horecea și Crisciatic²⁰.

Mormintele în cutie de piatră de la Grănicești

De numele lui Josef von Gutter se leagă descoperirea primelor monumente funerare aparținând Culturii Amforelor Sferice din țara noastră. La vremea descoperirii lor, mormintele de la Grănicești (astăzi com. Grănicești, jud. Suceava), au fost atribuite unei populații migratoare, anume hunilor. Firește, la acea vreme, când știința arheologiei se afla abia la începuturi, nu exista posibilitatea unei încadrări cronologice sau culturale corecte; aproape un secol mai târziu, monumentele de tip Amfore Sferice vor fi definite și pe teritoriul țării noastre, fiind luate în discuție și descoperirile de la Grănicești, încadrate fie în perioada de tranziție la epoca bronzului, fie în perioada timpurie a epocii bronzului²¹. Astfel, în anul 1872, la Grănicești, pe Dealul Iancului, în timpul ridicării casei parohiale, muncitorii care căutau piatră au descoperit un mormânt în cutie de piatră. Josef von Gutter, pe atunci președinte al Societății Muzeului Siret și primar al aceluiași oraș,

¹⁹ D. Olinescu, *Starea arheologică în Bucovina*, în „Tribuna”, Sibiu, anul III, nr. 17, 22 ianuarie/3 februarie, 1886, p. 65; B. P. Niculică, *Din istoricul...*, p. 78–79.

²⁰ R. Gassauer, *op. cit.*, p. 5–6.

²¹ M. Dinu, *Sondajul arheologic de la Dolheștii Mari (r. Fălticeni, reg. Suceava)*, în „Materiale și cercetări arheologice” (în continuare, se va cita „Materiale”), București, anul VI, 1959, 213–219; Idem, *Șantierul arheologic Dolheștii Mari (r. Fălticeni, reg. Suceava)*, în „Materiale”, anul VII, 1961, p. 121–126; Idem, *Contribuții la problema culturii amforelor sferice pe teritoriul Moldovei*, în „Arheologia Moldovei” (în continuare, se va cita ArhMold), Iași, anul I, 1961, p. 43–64; B. P. Niculică, *Epoca Bronzului...*, p. 92–96.

a fost înștiințat și s-a deplasat în teren, pentru a verifica descoperirea. El explicat lucrătorilor cum trebuie procedat în situația în care se vor mai face descoperiri (le-a oferit suma de doi florini, pentru ca, în situația în care vor fi găsite alte vestigii, să nu fie distruse). Din păcate, după câteva săptămâni, lui Gutter i-a parvenit știrea că un alt mormânt în cutie de piatră a fost distrus în întregime de lucrători.

Descoperirea de la Grănicești a avut un puternic ecou în epocă, fiind „mediatizată” nu doar „pe plan local”, în Bucovina, ci și în prestigioasa publicație „Mittheilungen der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale” (se va cita, în continuare, „Mittheilungen”) a Comisiei Centrale pentru Artă și Monumente Istorice din Viena. Redăm, în cele ce urmează, detaliile descoperirii, așa cum transpar din „Mittheilungen” (1880 și 1881) și din rezumatele lui Dionisie Olinescu, pe baza notițelor întocmite de Josef von Gutter (1885).

A. „Mittheilungen”, 1880, *Notize* 45 p. LXXXV.

(*Die Hünengräber von Granicestie*). Zum Bau des Pfarrhauses in Granicestie in der Bukowina, wurden auf dem nahe gelegenen hohen, die Gegend dominierenden Berge Steine gesucht, auf dessen Grat sich ein Hünengrab vorfand, das mit unzugewandten rohen Fluss-Steinplatten in einer 7 Fuss langen, 4 Fuss breiten, 3 Fuss tiefen, viereckig länglichen Vertiefung ausgelegt und zugedeckt war. Diese Grabstätte lag 3 ½ Fuss unter der Erdoberfläche und enthielt nach Entfernung der Plattendecke zwei Gerippe, ein grösseres und ein kleineres, nebeneinander liegend. Das grössere hatte zwischen den Füßen zwei Töpfe aus bloss zusammengeballter, schwach gebrannter Schwarzerde, in dicker Wandbildung und unregelmässiger Rundform. Diese Gefässe enthielten zum beinahe sechsten Theil eine röthlich-dunkelbraune, klebrig-feste, geruchlose und bitterlich schmeckende Masse. Eine sehr gut erhaltene Steinaxt aus Achat und ein versteinertes Rest einer Holzkeule (?) lagen dem grösseren Gerippe zur rechten Seite.

Die Steinbrecher zerstörten diese und nur zufällig gelangte der dortige Ortpfarrer in den Besitz der Steinaxt, welcher selbe mit der Bestimmung für das Landesmuseum dem Museumvereins-Obmanne übergab, der gleich nach Erhalt zur genauen Untersuchung der Fundstätte nach Granicestie fuhr, dort die Finder aussuchte und mit diesen sich auf den Berg begab. Hier fanden sich noch ein Theil der Steinplatten, der Gerippe, eine Holzversteinung, Scherben der zerschlagenen Gefässe und Theile der in denselben aufbewahrt gewesenen Masse vor. Diese Funde wurden sorgfältig gesammelt und dem Landesmuseum übergeben. Die Finder sagten aus, dass bei Berührung der Gerippe und Gefässe diese zerfielen.

Später fanden andere Steinbrecher ein ähnliches Grabmal in der Nähe des früher gefundenen und zerstörten solches derart, dass ausser der Grube nichts vorzufinden war; trotzdem dass diesen Arbeitern ein Finderlohn versprochen wurde.

B. „Mittheilungen”, 1881, *Notize* 49, p. LXXX.

„Conservator Gutter hat an die Central-Commission einen ausführlichen Bericht über die am Jankulberg bei Graniczeschti aufgefundenen sogenannten Hünengräber erstattet, daraus wir Nachstehendes mittheilen: Veranlassung zu den Funden gab der Bau des Pfarrhauses (1872), wozu man auf dem genannten Berge Bausteine brach. Auf dem Grat des Berges fand sich eine Gräberstätte mit unzugewandten Flußsteinplatten in einer Länge von 7' und Breite von 4' und Tiefe von 3' ausgelegt und zugedeckt, sie lag $3\frac{1}{2}$ ' unter der Erdoberfläche und enthielt nach Abschub der Plattendecke ein grösseres und ein kleineres Geripp übereinander liegend. Dem grösseren lagen zwischen den Beinen zwei topfartige Gefässe aus schwarzgebrannter Schwarzerde in unregelmässiger Rundform mit dicken Wandungen. Sie enthielten zum sechsten Theil eine dunkelbraune, klebrig feste, geruchlose, bitterlich schmeckende Masse; rechts des Gerippes lag überdies eine sehr gut erhaltene Steinaxt aus Achat, und ein versteinertes keulenartiges Holzstück; das Grab ist zerstört, ein Theil der Gebeine, die Axt, Keule und Scherben kamen in das Landes-Museum in Czernowitz. Die Gefäßscherben sind mit jenen in der Brill'schen und Muck'schen Ziegelei zu Szereth vorkommenden gleichartig. In neuester Zeit wurde ein zweites Grab ausgedeckt, doch sogleich alles zerstört oder verschleppt”.

Mulți ani mai târziu, cu scopul de a sistematiza și populariza descoperirile arheologice din Bucovina, mai ales cele publicate, la Viena, în „Mittheilungen der Central-Commission”, arhitectul austriac Karl A. Romstorfer relua datele descoperirii lui Josef von Gutter, reproducând textul în germană al acestuia, din 1881, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums” (1893)²². În traducere, informația despre descoperirea de la Grănicești se prezintă astfel: „Pe creasta dealului se găsea un mormânt cu plăci de piatră de râu neprelucrate, cu lungimea de 7 picioare, lățimea de 4 picioare și adâncimea de 3 picioare, placat și acoperit, la $3\frac{1}{2}$ picioare sub un strat de suprafața de pământ și conținea după ridicarea plăcilor un schelet mai mare și unul mai mic, culcate unul peste altul. La scheletul mai mare, între oase, se găseau două vase tip oale din pământ negru ars, de formă rotundă neregulată, cu pereții groși. Ele erau umplute până la o șesime cu o masă maro închis, dură, lipicioasă, fără miros, cu gust amarui; la dreapta scheletului era așezat un topor de piatră de agat, foarte bine întreținut și o bucată de lemn tip măciucă, pietrificată; mormântul este împrăștiat: o parte din oase, toporul, măciuca și cioburile au ajuns la Muzeul din Cernăuți. Cioburile vaselor sunt de același fel cu cele apărute în cărămidăria Beill și Mueck spre Siret. Recent a fost descoperit un al doilea mormânt, dar, la fel ca primul și la acesta totul a fost împrăștiat sau luat”.

C. „Tribuna”, Sibiu, anul II, 1885. Iată cum descrie această descoperire Josef von Gutter (în traducerea rezumată din anul 1885, a lui Dionisie Olinescu²³):

²² K. A. Romstorfer, *Aus den „Mittheilungen der k. k. Central-Commission”*, în JBLM, I, 1893, p. 48; B. P. Niculică, *Epoca Bronzului...*, p. 95.

„La anul 1872 găsiră lucrătorii pe dealul lui Iancul, lângă Granicești, un mormânt ai cărui pereți constau din lespezi de piatră și îl ruinară cu totul. În lăuntru lui se aflau oasele alor doi oameni. Lângă cel mai mare, în partea lui dreaptă, zăcea o secure foarte frumoasă din achit (agat sau silex – n.n., B. P. N.) și o măciucă împietrită de lemn. Între picioarele lui, se aflau două vase de lut de o formă foarte primitivă, cum se află ea numai în timpul (epocii – n.n., B. P. N.) petrii; în vasele acelea era o masă îngroșată roșietică, fără miros. Oasele celelalte erau ale unei femei”.

Depozitul de bronzuri de la Prelipca

Una dintre cele mai frumoase descoperiri de la sfârșitul secolului al XIX-lea din Bucovina o constituie depozitul de bronzuri de la Prelipca (localitate aflată astăzi în Ucraina, reg. Cernăuți), descoperit în anul 1880. Josef von Gutter a menționat atât condițiile de descoperire, cât și specificul și conținutul acesteia, pe care a detaliat-o în „Mittheilungen” (1882, Notize nr. 71, p. CXII). Cu acel prilej, cercetătorul siretean preciza că existau cinci piese de bronz. Descoperirea a intrat și în atenția cunoscutului cercetător Matthaus Much, care a ilustrat o parte a depozitului (fig. III).

Conform informațiilor păstrate de la Josef von Gutter, transmise și în alte lucrări mai târzii, depozitul de la Prelipca se pare că era compus din cinci piese: un topor (celt), două topoare, un „coif” și o „armură de cal”; descoperirea se încadrează în Hallstattul timpuriu, la nivelul cronologic al culturii Gáva-Holihrad²⁴.

Depozitul de bronzuri de la Prisăcăreni

Din scrisoarea nr. VI, trimisă din Siret aceluiași Franz Wickenhauser, la 22 iunie 1885, aflăm că Gutter a fost informat despre faptul că niște localnici descoperiseră mai multe „obiecte antice”: un depozit de bronzuri, format dintr-un cazan de bronz, 12 topoare de tip celt și o urnă cu cenușă. Mergând la fața locului, Josef von Gutter constată că locul descoperirii se afla în pădure, într-o poiană mare,

²³ D. Olinescu, *Antichități din Bucovina*, în „Tribuna”, Sibiu, anul II, 48, 1/13 martie 1885, p. 190; B. P. Niculică, *op. cit.*, p. 94.

²⁴ M. Much, *Kunsthistorischer Atlas*, Herausgegeben von der k. k. Centralcommission. I. Abtheilung. Sammlung von Abbildungen vorgeschichtlicher und frühgeschichtlicher Funde aus den Ländern der österreichisch-ungarischen Monarchie, mit 100 Tafeln. Wien, 1889, p. 84, pl. XXXIV/14–15; R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina...*, p. 13, pl. II, fig. 13–14; I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. Sonderabdruck aus dem 22. BerRGK („Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts”), Frankfurt am Main, Berlin, 1933, p. 129, pl. 12/7; Al. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien. I*, în „Prähistorische Bronzefunde” (în continuare, PBF) München-Stuttgart, anul IX, 2, 1970, nr. 264, pl. 89/A, 1–5, p. 58; M. Ignat, *Metalurgia în epoca bronzului și prima epocă a fierului din Podișul Sucevei*, Suceava, Editura Universității, 2000, p. 12, 98, fig. 29; B. P. Niculică, *Din istoricul...*, p. 32, 36.

arată. Cazanul („ceanul”, conform descrierii lui Gutter), „mâncat tot de rugină” și urna cu cenușă au fost distruse de către descoperitori. În schimb, cele 12 topoare, acoperite cu „patină verde”, se păstrau bine. Trei dintre acestea au intrat în posesia lui Gutter²⁵. În ceea ce privește condițiile de descoperire, compoziția și cronologia depozitului de bronzuri de la Prisăcăreni, care datează de la începutul epocii fierului (cultura Gáva-Holíhrady), acestea au constituit subiectul unui amplu studiu recent²⁶ (fig. IV).

*

În ceea ce-l privește pe Josef Eduard von Gutter, așa cum reiese din informările apărute în presa vremii sau de mai târziu, precum și din scrisorile adresate de acesta lui Franz A. Wickenhauser – pe care le-am prezentat succint mai sus –, apreciem că transpare imaginea unui ofițer de carieră, dar și a unui veritabil intelectual, de o corectitudine exemplară, cu un bagaj semnificativ de cunoștințe, dacă ne raportăm la timpul său și, mai ales, la formația sa de bază, militară, nu de istoric ori arheolog. În plus, remarcăm la Gutter o sete de cunoaștere extraordinară și o conștiință a valorizării patrimoniului istoric și arheologic al Bucovinei, pe care dorea să îl salveze și să îl valorifice la un nivel instituțional. Aceste atribute, care l-au caracterizat și motivat permanent, au fost dublate de un caracter integru (nici nu se putea altfel, era ofițer de formație și fost primar al Siretului – poziții sociale la care, în epocă, nu putea accede oricine); un bun exemplu este acela că, aflat pe patul de spital, conștient de faptul că firul vieții sale era tot mai subțire, Josef von Gutter dorea să restituie autorităților banii primiți în avans pentru cercetarea tumulilor de la Hliboca²⁷. Mai notăm și faptul că a donat piese Cabinetului de antichități al Universității din Cernăuți, la a cărui înființare a contribuit. De asemenea, a sprijinit, așa cum demonstrează scrisorile de față, trei societăți arheologico-istorice, a menționat numeroase descoperiri monetare din zona Siretului și a creionat o secvență din istoria arheologiei Bucovinei din ultimul sfert al secolului al XIX-lea.

Importanța operei lui Josef von Gutter, atât cât se mai păstrează, fie sub forma rapoartelor publicate în „Mittheilungen”, fie în presa cernăuțeană, nu poate fi pusă la îndoială. Erorile de interpretare, desigur, nu îi știrbesc din contribuție, mai ales că descoperirile s-au petrecut într-o vreme în care, dacă ar fi să judecăm cazul descoperirii culturii Amforelor Sferice de la Grănicești – Dealul Iancului, nici nu se fundamentaseră multe dintre civilizațiile arheologice preistorice și protoistorice. Rămâne la latitudinea contemporanilor să aprecieze și să interpreteze, cu mijloacele prezentului, micile și marile descoperiri din Bucovina secolului al

²⁵ R. Gassauer, *Briefe Gutter's...*, p. 7–8.

²⁶ Vezi și B. P. Niculică, *O descoperire de bronzuri uitată: depozitul de la Prisăcăreni (nordul Bucovinei)*, în *ArhMold*, XXXVI, 2013, p. 211–228.

²⁷ R. Gassauer, *op. cit.*, p. 15, scrisoarea nr. XI, datată 4 mai 1886 (ultima sa scrisoare).

XIX-lea, o provincie istorică în care, iată, arheologia și arheologii, au „ținut piept” standardelor contemporaneității de atunci. Josef von Gutter, Otto von Petrino, Franz A. Wickenhauser, Karl A. Romstorfer și, mai ales, Dionisie Olinescu, se înscriu, astfel, în cartea de onoare a istoriei arheologiei din România. Astăzi putem afirma că, în urma activității lui Josef von Gutter, rămân știrile sale arheologice, consemnate în presa din Bucovina și în „Mittheilungen der k. k. Central-Commission”. Mai putem adăuga faptul că de la Josef von Gutter ne-a rămas, peste timp, o piesă de un deosebit rafinament artistic, o reprezentare antropomorfă feminină, aparținând culturii Cucuteni, păstrată astăzi în colecțiile Muzeului Siret, culeasă cu grijă de mâinile harnice ale căpitanului, din vechea cărămidărie a lui Beill (fig. V).

Conștienți de faptul că încercarea noastră de a-i pune pe toți acești iluștri pionieri ai arheologiei din Bucovina în valoare, în contextul arheologiei românești și europene, este abia la început, ne mulțumim, deocamdată, să încheiem cu promisiunea unor articole viitoare și cu vechiul dicton latin: *SOL OMNIBUS LUCET*.

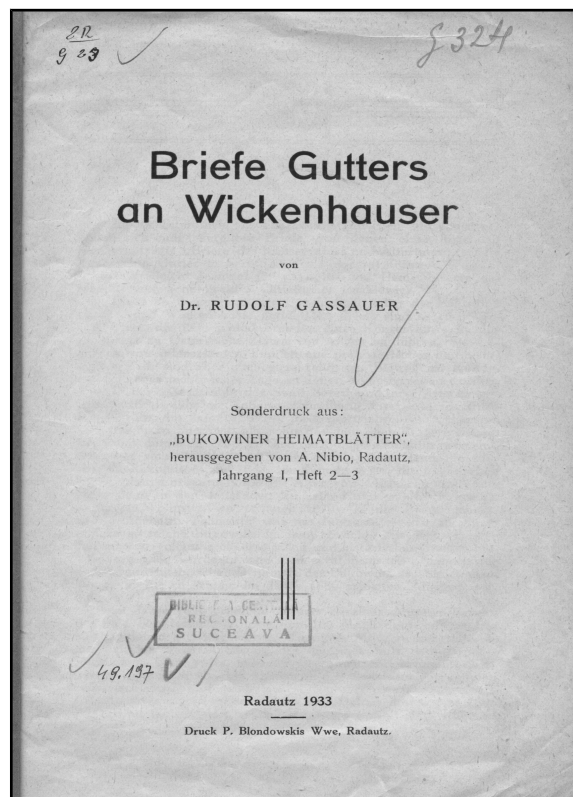

Fig. 1. Pagina de gardă a lucrării lui Rudolf Gassauer: *Briefe Gutters an Wickenhauser*, Rădăuți, 1933.

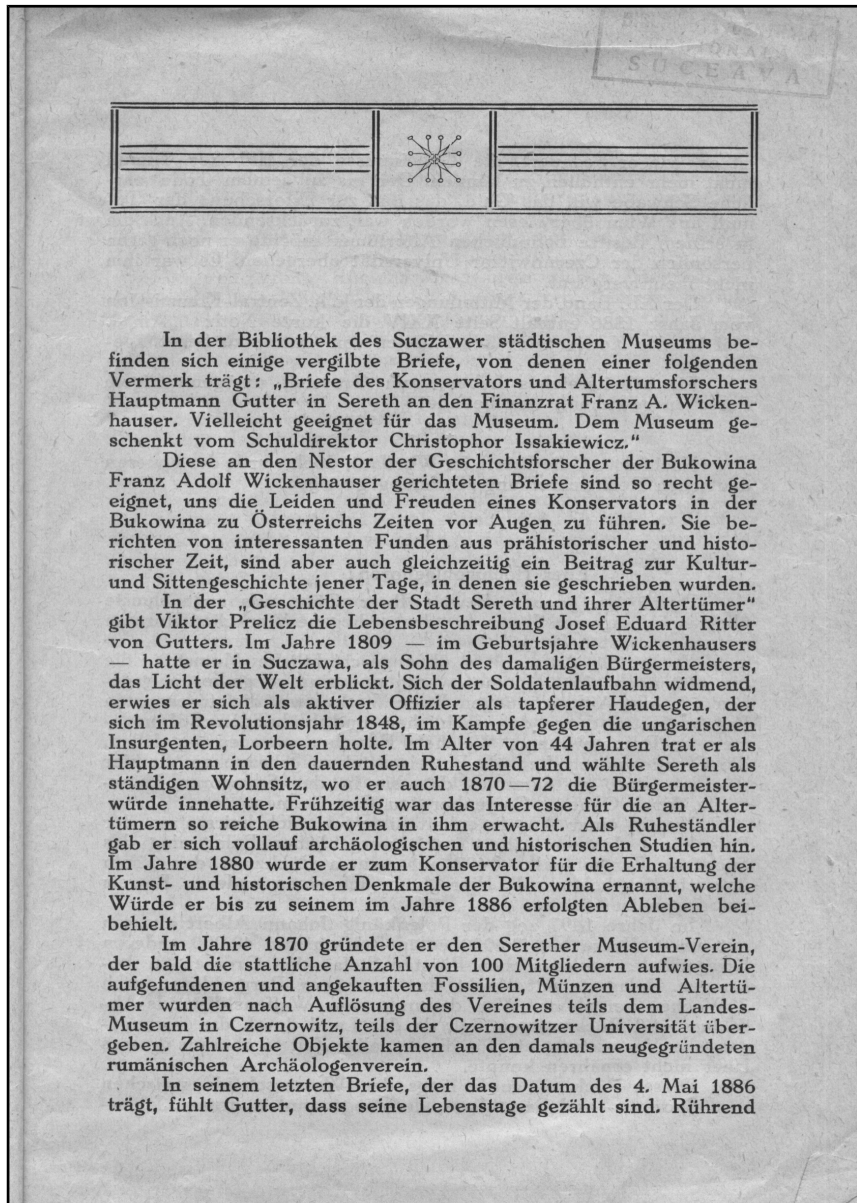

Fig. II. Prima pagină a lucrării *Briefe Gutters an Wickenhauser*: fragment din introducerea semnată de Rudolf Gassauer.

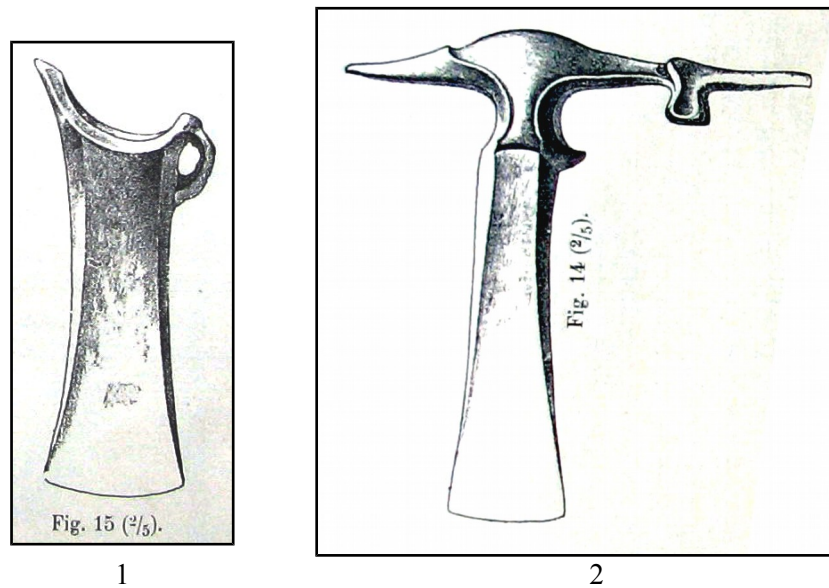

Fig. III. Piese din depozitul de bronzuri de la Prelipca. 1 – celt cu plisc; 2 – topor cu ceafa prelungită (prelucrare după M. Much, *Kunsthistorischer Atlas*, Wien, 1889, p. 84, pl. XXXIV/14–15).

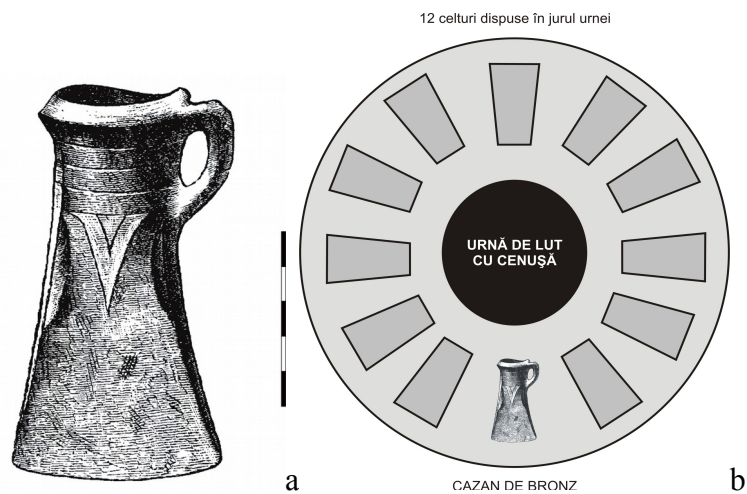

Fig. IV. a – celt cu decor din depozitul de la Prisăcăreni (după *Mittheilungen*, 1885, fig. 8 și K. A. Romstorfer, 1893, fig. 5); b – încercare de reconstituire, în plan, a depozitului de bronzuri de la Prisăcăreni: cazan de bronz, urnă de lut cu cenușă, 12 celturi de bronz cu decor unghiular. După B. P.

Josef von Gutter (1809–1886). Realizările unui pionier al arheologiei Bucovinei

Niculică, *O descoperire de bronzuri uitată. Depozitul de la Prisăcăreni (nordul Bucovinei)*, în *ArhMold*, XXXVI, 2013, fig. 1, 4).

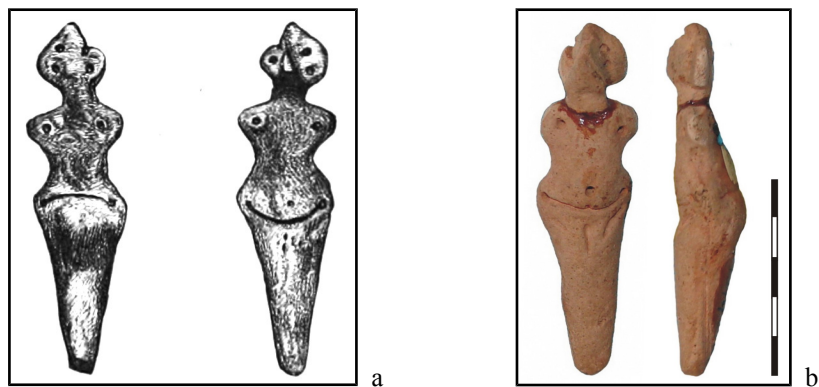

Fig. V. 1 a-b, reprezentare antropomorfă feminină descoperită de Josef von Gutter în „Cărămidăria” lui Beill din Siret (după *** *Notizen. 135*, în „*Mittheilungen*”, X. Jahrgang, N.F., 1884, fig. 7); b) fotografia piesei aflate în Muzeul din Siret – Sorin Ignătescu, 2008.

Fig. VI. 1-2 – Monumentul funerar al familiei Gutter, din Cimitirul catolic al orașului Siret (jud. Suceava), realizat de R. Mulik.